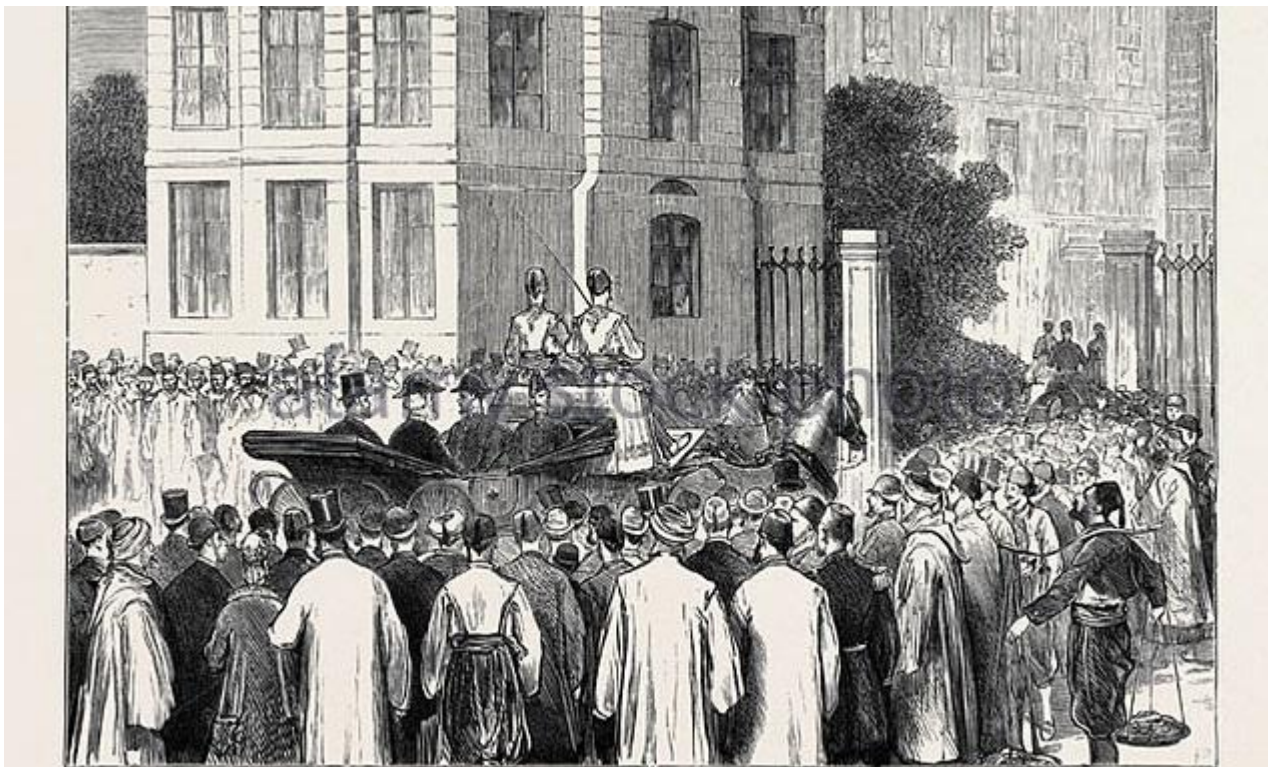

Britanci su sve stanovnike smatrali Bošnjacima – Izvještaji Britanskog konzulata i vicekonzulata (1857 – 1878) o etni koj strukturi stanovnika Bosne i Hercegovine

3 Juna, 2017

U septembru 1856. godine osniva se Konzulat Velike Britanije, koji će djelovati sve do kraja osmanske uprave 1878. godine. U tom periodu funkciju britanskih konzula obavljali su: Henry Adrian Churchill (1856 – 1858), Edward John Neale (1858 – 1860) i William Richard Holmes (1869 – 1877). U slučaju odsustva konzula, poziciju privremenog konzula su preuzimali Henry Jones, James Zohrab i Edward Freeman. Zahvaljujući njihovim zapisima danas posjedujemo bogatu građu o brojnim sferama bosanskohercegovačkog života, jer su zapisivali baš sve što su čuli ili vidjeli. Pored Konzulata u Sarajevu, koji je djelovala od septembra 1856. do maja 1864. godine i od maja 1876. do oktobra 1878. godine, postojao je i Vicekonzulat za Hercegovinu u Mostaru.

Od svega što su navodili posebno je interesantan aspekt njihovog pogleda na etničko porijeklo i identitet stanovnika Bosanskog ejaleta/vilajeta, kao i tumačenje naziva Hercegovina koji se tek tada formira kao subjekt države Bosne i Hercegovine. U ovom burnom razdoblju došlo je i do okončanja procesa formiranja nacionalnih identiteta, najprije bošnjačkog/muslimanskog, a u manjoj mjeri i hrvatskog i srpskog. Definitivan proces razdvajanja bosanskohercegovačkog stanovništva na nacionalno – vjerskom principu, tj. napuštanje Bošnjaštva, dolazi sa izbijanjem Hercegovačkog ustanka 1875. godine, koji se pretvorio u sukob muslimana i pravoslavaca. Analizom raspoloživih podataka iz britanskih konzularnih službi, može se zaključiti da nacionalna svijest kod bosanskohercegovačkog stanovništva u zadnjim godinama osmanske uprave nije bila zastupljena u značajnoj mjeri. Iako im nije bio poznat niti srpski, niti hrvatski identitet. Štaviše za određeni subjekat nisu korištene ustaljene nominacije, pa tako u istom kontekstu koriste izraz Muslimani i Turci za Bošnjake. Stanovništvo često nazivaju i turskim podanicima (turkish subject), portini podanici (subjects of the Porte), sultanovi podanici (sultan's subject) ili jednostavno samo podanicima (subjects). Kada su spominjali stanovništvo u kontekstu ruskih pretenzija, na ove dijelove Osmanskog carstva, onda su koristili izraz Slaveni. Jasno naglašavaju da su stanovnici BiH Slaveni i da se razlikuju od "Turaka". U izvještaju od 12. januara 1873. godine Holmes

navodi da muško stanovništvo Bosne i Hercegovine ima oko 230 000 muslimana, 226 300 grko – pravoslavni i 78 000 katolika, naglašavaju i da su svi Slaveni. U izvještaju vicekonzula Zohraba iz februara 1859. godine, o opisu Mostara, navodi se: "... Muslimani imaju školu u gradu u kojoj Turci i Slaveni u e...". čak i za jezik koriste izraz slavenski, pa tako prema izvještaju od 6. novembra 1860. godine navode slušajući posjete vojne pravoslavni ustanika Ruskom konzulatu, za kojeg konzul Holmes navodi: "... za kojeg ustanika emisar nije znao da priča slavenski jezik".

Cjelokupno stanovništvo BiH pak nazivaju zajedničkim imenom Bošnjaci, Bosanci, zemljaci i domaćini i jasno ih odvajaju od stranaca. Na bošnjački identitet, koji ima dva značenja, u britanskoj grafici nailazimo na više mjesta. Prvi je narodnosno – zemaljski bošnjački identitet sveukupnog stanovništva. Vjerojatno Britanci u Bošnjake ne ubrajaju jedino bosanske Jevreje i bosanske Rome. Drugo, mnogo rjeđe, značenje bošnjaštva nalazi se u njegovom korištenju za unutrašnje saobraćanje, za određenu grupu domaćeg stanovništva, najčešće Bošnjake – muslimane, koje nazivaju Bosniak Mussulmans, iz čega se jasno vidi da ostatak stanovništva, Srbe i Hrvate, iz bošnjaštva nisu izuzeli. U određenim slučajevima koriste samo pojam Bošnjaci, a već u narednom Bošnjaci muslimani. Britanci jasno odvajaju Bošnjake od stranaca, Osmanlija – Turaka, a po svemu sudeći i nominaciju Bosanac koriste za zemaljsku pripadnost, a nominaciju Bošnjak za narodnosni identitet svih stanovnika BiH. U rijetkim slučajevima se nominacija Bošnjak koristi za stanovnika Bosne, a nominacija Hercegovac za stanovnika Hercegovine.

U izvještaju izaslanika Sarella iz 1854. godine navodi se kako su "Bošnjaci zbunjeni novonastalom situacijom i lakše su podložni utjecaju, što Austrija nastoji privući hrišćanski dio stanovništva na svoju stranu". Iz dokumenta se jasno vidi da se radi o Bošnjacima pravoslavcima i katolicima. Analiziraju i stanje na crnogorskoj granici, vicekonzul Zohrab 24. decembra 1859. godine, navodi "da je Porta na tom području trebala angažirati Bošnjake, što bi onemogućilo Crnu Goru da ima poziciju koju je tada držala". Na jedinstveno ime Bošnjaci nailazimo i u izvještajima iz 1860. i 1867. godine, od strane konzula Holmesa, koji suprotno od negativnog stava u Evropi prema muslimanima, navodi: "Bošnjake muslimane za koje treba reći da oni sa svim svojim nedostacima, [...] posjeduju neke dobre kvalitete [...] milosrdnost, dobru narav, prirodnu inteligenciju i nešto snažan urođeni osjećaj pravde." Dvije godine kasnije navodi izvještaj u kojem kaže "da se nada da će otvaranje škole pruskih djevojčica [katoličke škole] pokrenuti Bošnjake da cijene prednosti obrazovanja ženskog dijela njihovih porodica." Da su pod Bošnjacima smatrali jedan narod, govori i podatak da gotovo u svim dokumentima stanovništvo BiH grupišu prema vjerskoj pripadnosti na – hrišćane (Christians) i muslimane (Mussulmans, Mahemetans ili Muhammedans, rijetko Turks ili Turskih, a i tada isključivo kao vjersku odrednicu). U slučaju nijansirano slušajući izmeću hrišćani koriste termine pravoslavni (Orthodox Christians, Orthodox Population, Orthodox Greeks) i katolici (Roman Catholic, Population ili Catholics). Tako u februaru 1859. godine Zohrab prenosi informaciju "kako je stigla naredba Porte da se u Carigrad pošalje šest osoba, po dva muslimana, pravoslavna i katolika", naredne godine navodi da u "zemlji živi 550 000 grko – pravoslavni, 490 000 muslimana i 160 000 katolika", zapisuje da "ruski konzul koristi pravoslavne sveštenike za svoje ciljeve", a 1871. godine napominje da su se "Austrija i Francuska sprijateljile sa katolicima i štite ih, a Rusija pravoslavce". Međutim, i kada se bosanskohercegovačko stanovništvo dijeli na hrišćane i muslimane ili na pravoslavne, katolike i muslimane, naglašava se da su oni "iste rase" ("of the same race"). Jevreji i Romi se uglavnom predstavljaju kao treća, odnosno četvrta grupa stanovništva.

Ono što je interesantno da niti u jednom analiziranom izvještaju britanske konzularne i diplomatske grafike nema termina Srbi i Hrvati za bosanskohercegovačko pravoslavno i katoličko stanovništvo, dok istovremeno takve nazive Britanci koriste za njihove istovjernike u Srbiji i Hrvatskoj. Obzirom na intenzivan odnos pravoslavaca sa Srbijom, veoma često se nalazi termin Srbijanci, srbijanski i Srbi [iz Srbije] nego li Hrvati [iz Hrvatske] i hrvatski. Povremeno se u istim izvještajima naglašava različit kontekst – stanovnici Srbije se nazivaju Srbima, a bosanski pravoslavci hrišćanima ili pravoslavcima. U depaši od 10. decembra 1857. godine konzul Churchill izvještava o utjecaju koji "srbijanski princ ima nad hrišćanskom školom u Sarajevu i kako mu je Giljferding, ruski konzul u Bosni, otkrio da je srpski princ donirao 1 000 dukata pravoslavnoj zajednici u Bosni". Konzul Neale dvije godine kasnije izvještava "da je turska vlast poduzela prve korake slanjem izvidnice na više turska gdje je postojala ozbiljna opasnost od ustanka hrišćana u Bosni i Hercegovini, nakon čega su Srbi i Crnogorci nakon četiri sedmice privremeno prestali sa aktivnom demonstracijom neprijateljstava prema ovim provincijama". Šalju i informacije da je izbio ustanak u Hercegovini, vicekonzul Zohrab u junu 1860.

godine piše da je “banda Srbijanaca napadnuta pri pokušaju da pređe u Crnu Goru, a narednog mjeseca informira svoje pretpostavljene da je banda od 2 000 srpskih dobrovoljaca ušla na bosanski teritorij i da je valija Osman paša poslao čehaju u Posavinu da razotkrije plan Srbijanaca.” Dalje dodaje da je “u Mostaru otkrivena zavjera protiv osmanskih zvaničnika i hrišćana”. Pet godina kasnije konzul Holmes javlja da je došlo do “iseljavanja izvjesnog broja hrišćana preko Drine u Srbiju, kako bi se naselili na zemlji napuštenoj od muslimana”. I u vrijeme ustanka 1875 – 1878. godine, Britanci nastavljaju izvještavati o razlikama u identitetu hrišćanskog stanovništva u BiH. U julu 1876. godine Holmes navodi “da veći duže vrijeme vlada međusobna simpatija hrišćanskog stanovništva Bosne i Srbijanaca, da ima međusobnih ženidbi i drugih odnosa”. Freeman je iste godine izvijestio da je “banda naoružanih Srbijanaca prešla bosansku granicu kod Višegrada”, a nešto kasnije je ocijenio da “većinu u bandama koje upadaju čine austrijski podanici, Srbi i čak Crnogorci”. U aprili 1878. godine navodi da “srbijanske snage i pored potpisivanja mira i dalje pod okupacijom drže dio teritorije vilajeta od srbijanske granice i rijeke Lima, od Banje do blizu Nove Varoši i Prijepolja”. Niti na početku austrougarske uprave Britanci nisu prepoznali kod bosanskohercegovačkih pravoslavaca srpski identitet, već ih i dalje imenuju pravoslavicima. U novembru 1878. godine Freeman izvještava da su “dva učitelja pravoslavne dječja škole izbačena iz zemlje jer su sakupljali pomoć za odbranu ugarskog Srbina Miletića, koji je prije dvije godine optužen za veleizdaju i presuđen na pet godina zatvora”.